

О.С. ТАРАН,

аспірантка

(Прикарпатський національний університет
імені В.Стефаника)

(Науковий керівник професор В.В. Луць)

ВІДМЕЖУВАННЯ БАГАТОСТОРОННІХ ДОГОВОРІВ ВІД СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

Ключові слова: багатосторонній договір, двосторонній договір, багатосторонній правочин.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Частина 4 ст. 626 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) встановлює, що до договорів, які укладаються більш як двома сторонами (багатосторонні договори), застосовуються загальні положення про договір, якщо це не суперечить багатосторонньому характеру цих договорів [16]. Із даного визначення випливає, що договір кваліфікується як багатосторонній, якщо він: 1) укладається більше як двома сторонами (тобто кількість сторін не може бути меншою, ніж три); 2) має особливий, багатосторонній характер. На жаль, ЦК України, не конкретизує, в чому полягають особливості багатостороннього договору, та не визначає чіткого переліку договорів, що входять до цієї групи. Саме тому дослідження поняття багатостороннього договору, а також здійснення відмежування багатосторонніх договорів від суміжних понять, зокрема двосторонніх договорів та багатосторонніх правочинів, набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичну класифікацію договорів здійснювали такі науковці, як М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, М.В. Гордон, О.С. Іоффе, В.В. Луць, І.Б. Новицький, К.П. Победоносцев, Й.О.

Покровський, Ю.В. Романець, О.П. Сергеев та інші. Окремі аспекти щодо місця багатосторонніх договорів у системі цивільно-правових договорів були висвітлені у роботах О.Є. Блажівської, Т.В. Ламм, Д.В. Ломакіна, О.Б. Савельєва, К.В. Шаперенкова, проте проблематика відмежування багатосторонніх договорів від суміжних понять залишається все ще недостатньо вивченою.

Мета статті – визначити особливості багатосторонніх договорів шляхом встановлення їх співвідношення із суміжними поняттями, зокрема двосторонніми договорами та багатосторонніми правочинами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поділ цивільно-правових договорів на одно-, дво- та багатосторонні належить до найпоширеніших у юридичній літературі. Однак серед науковців відсутній єдиний підхід щодо критеріїв здійснення даного поділу. З огляду на це, пропонуємо авторську класифікацію концепцій місця багатосторонніх договорів у системі цивільно-правових договорів:

- 1) класична – переважає у науковій літературі. Представники даної концепції поділяють цивільно-правові договори за характером прав та обов'язків сторін на односторон-

- ні (односторонньо зобов'язуючі) та двосторонні (двосторонньо зобов'язуючі), а щодо багатосторонніх договорів – обмежуються цитуванням положень ч. 4 ст. 626 ЦК України та практично не визначають співвідношення багатосторонніх договорів із тими ж одно- та двосторонніми договорами [15, 469];
- 2) негативістська – прихильники даної концепції поділяють цивільно-правові договори на одно- та двосторонні, але взагалі не вказують про існування багатосторонніх договорів та їх місце серед інших цивільно-правових договорів [6, 179; 4];
 - 3) дуалістична – представники даної концепції проводять подвійну класифікацію договорів, зокрема: а) за структурою змісту зобов'язального правовідношення, що виникає на підставі договору, виділяють договори односторонні (одна сторона договору має лише права, інша – тільки обов'язки) та двосторонні (кожна із сторін має права та обов'язки); б) залежно від кількості сторін, що беруть участь у договорі розрізняють двосторонні (волевиявлення сторін мають протилежну спрямованість) та багатосторонні договори (волевиявлення сторін спрямовані на досягнення єдиної мети) [3; 7];
 - 4) буквальна – цивільно-правові договори поділяються за кількістю суб'єктів (учасників) [10, 22] або за кількістю сторін [11, 179] на двосторонні (укладаються між двома суб'єктами (сторонами) та багатосторонні (укладаються більше як двома суб'єктами (сторонами));
 - 5) обмежувальна – прихильники даної концепції поділяють договори залежно від виникнення взаємних прав та обов'язків у сторін на односторонні (одна сторона договору має лише право вимоги, а інша –

обов'язок задовольнити цю вимогу) та взаємні (двосторонні, синалагматичні, у яких обидві сторони наділені взаємними (кореспондуючими) правами та обов'язками). Різновидом взаємних (двосторонніх, синалагматичних) договорів є багатосторонні договори, що укладаються більше як двома сторонами, що наділені взаємними правами та обов'язками [14, 212];

- б) новаторська – її прихильники класифікують цивільно-правові договори за критерієм співвідношення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків сторін договору на односторонні (одна сторона договору має лише права, інша – тільки обов'язки), двосторонні (кожна із сторін наділена як правами, так і обов'язками, що мають зустрічний (кореспондуючий) характер) та багатосторонні договори (кожна із сторін наділена взаємними правами та обов'язками, що спрямовані для досягнення спільної мети) [2, 183–184; 13].

Відсутність у доктрині цивільного права єдиного підходу щодо поділу договорів на одно-, дво- та багатосторонні суттєво ускладнює визначення місця багатосторонніх договорів у системі цивільно-правових договорів України. Традиційна та негативістська концепції втрачають свою актуальність, оскільки не розкривають особливостей багатосторонніх договорів, кількість укладення яких у сучасних умовах постійно зростає.

Суттєві недоліки має і дуалістична концепція, адже у двох різних за змістом класифікаціях у її представників фігурують двосторонні договори, а в разі змішування критеріїв, за якими проводяться дані класифікації, може сформуватись хибна думка, що односторонні договори – договори, які укладаються однією стороною. Дана концепція не дає чіткого трактування і багатосторонніх договорів, оскільки по-

діл договорів на дво- та багатосторонні здійснюється за ознакою кількості сторін, а при тлумаченні цих договорів використовується уже не кількісний критерій, а характер спрямованості волевиявлень сторін.

Представники буквальної концепції використовують лише кількісний критерій для розмежування дво- та багатосторонніх договорів. При цьому, якщо одні вчені здійснюють такий поділ за кількістю сторін, то інші – за кількістю суб'єктів або учасників договору. Керуючись таким підходом можна хибно віднести двосторонні договори з множинністю осіб до багатосторонніх договорів або трактувати договір простого товариства, який за своєю юридичною природою є виключно багатостороннім, як двосторонній, якщо його укладають двоє учасників/сторін [17, 29; 1, 42]. Як справедливо зазначають деякі науковці, кількісний критерій не може бути визначальним при здійсненні поділу договорів на дво- та багатосторонні, оскільки крім кількості сторін, що укладають договір, дво- та багатосторонні договори відрізняються характером мети. Якщо у багатосторонніх договорах у сторін завжди спільна мета, то у двосторонніх договорах кожна із сторін переслідує власну мету [8, 115; 12, 278].

Досить багато невідповідностей спостерігається в обмежувальній концепції. Багатосторонні договори трактуються її представниками, з одного боку, як договори, що укладаються більше як двома сторонами, а з іншого – як різновид взаємних (двосторонніх, синалагматичних) договорів, у яких беруть участь лише дві сторони. Терміни взаємний договір, двосторонній договір та синалагматичний договір вживаються як синоніми, що суперечить правовій природі цих договорів. Якщо у двосторонньому договорі права та обов'язки сторін є кореспондуючими, то у багатосторонньому договорі – взаємними, а тому двосторонній договір не є взаємним договором, а взаємний договір не є двостороннім договором.

На нашу думку, найбільш прийнятною на сьогодні є новаторська концепція, оскільки її прихильники використовують комплексний підхід для розмежування одно-, дво- та багатосторонніх договорів, що ґрунтується не лише на кількісній характеристиці сторін, що укладають відповідний договір, але й на специфіці спрямованості їх волевиявлень. Багатосторонні договори відповідно до цієї концепції – не лише договори, що укладаються більше як двома сторонами, але договори, сторони яких наділені взаємними правами та обов'язками і найголовніше – об'єднані спільною метою, заради досягнення якої вони і укладають багатосторонній договір.

Багатосторонній договір та двосторонній договір. Ч. 3 та 4 ст. 626 ЦК України встановлюють, що договір є двостороннім, якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору, а багатостороннім є договір, який укладений більш як двома сторонами. У двосторонніх договорах завжди є дві сторони – боржник і кредитор, кожна з яких може бути представлена декількома особами (так звана множинність осіб) [16]. У багатосторонніх договорах кожна із осіб виступає як окрема сторона, а тому поняття особа та сторона для багатостороннього договору є тотожними.

Однією із основних проблем, що виникає при визначенні співвідношення між дво- та багатосторонніми договорами, є питання про те, чи може договір, укладений двома особами, бути багатостороннім, чи він завжди є двостороннім незалежно від характеру мети його сторін. Наприклад, особи А і Б уклали договір простого товариства, який за своєю правовою природою є багатостороннім. Оскільки ч. 4 ст. 626 ЦК України чітко встановлює, що кількість сторін у багатосторонньому договорі повинна бути більшою, ніж дві, а поняття «особа» та «сторона» багатостороннього договору є тотожними, то виникає ряд запитань: 1) чи є правомірним укладення договору простого товариства лише двома сторонами (особами) А та Б; 2) якщо укла-

дення договору простого товариства двома сторонами (особами) А та Б є правомірним, то як кваліфікувати такий договір – як двосторонній чи як багатосторонній.

Глава 77 ЦК України, що присвячена правовому регулюванню договорів про спільну діяльність, не передбачає мінімальної кількості осіб (сторін), необхідної для того, щоб договір простого товариства вважався укладеним, тому вважаємо, що дві особи (сторони) А та Б мають право укласти такий договір. Щодо кваліфікації договору простого товариства, укладеного двома особами як дво- чи багатостороннього, можна виділити такі точки зору науковців: а) договір простого товариства, укладений двома особами (сторонами) є двостороннім договором [5, 764]; б) якщо учасниками договору простого товариства є дві особи, то такий договір вважається двостороннім, але волевиявлення учасників спрямоване на досягнення спільної мети [1, 42]; в) договір простого товариства є завжди багатостороннім, незалежно від того, уклали його дві особи (сторони) чи більше [8, 115; 12, 278].

Як уже визначалось вище, лише кількісний критерій не може бути основним при кваліфікації договору як дво- чи багатостороннього. Те, що договір простого товариства уклали лише дві особи (сторони) А та Б, не зумовлює необхідності трактування його як двостороннього. Суттєвою рисою двосторонніх договорів є те, що права та обов'язки сторін мають зустрічний характер і кожна з сторін переслідує власну мету. За договором простого товариства сторони беруть зобов'язання спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети [16], тобто мета у учасників такого договору є однаковою. Відповідно договір простого товариства, укладений двома особами А та Б, не може кваліфікуватись як двосторонній. Не можна підтримати і позицію другої групи науковців, яка має дещо змішаний характер, оскільки визначає договір простого товариства, укладений двома особами, як

двосторонній, але учасники мають спільне волевиявлення. Двосторонній договір – це договір, у якому кожна із сторін переслідує власну мету (продавець продати, покупець купити), а тому волевиявлення учасників у таких договорах не може бути спрямоване на досягнення спільної мети, що є обов'язковою умовою договору простого товариства, навіть якщо він укладений двома особами (сторонами). Отже, договір простого товариства, укладений особами (сторонами) А та Б, слід кваліфікувати як багатосторонній.

У дво- та багатосторонніх договорів є спільні та відмінні риси. Спільне між дво- та багатосторонніми договорами полягає в тому, що вони: 1) є правочинами, тобто діями, спрямованими на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [16]; 2) їх сторони наділені як правами, так і обов'язками; 3) до дво- та багатосторонніх договорів застосовуються загальні положення ЦК України про правочини, договори та зобов'язання, якщо інше не впливає з договору або закону.

Відмінне між дво- та багатосторонніми договорами: 1) якщо у двосторонньому договорі кількість сторін не може бути більшою, ніж дві, то багатосторонні договори можуть бути укладені як двома, так і більше сторонами (учасниками); 2) якщо у двосторонніх договорах кожна із сторін може бути представлена декількома особами (так звана множинність осіб), у багатосторонньому договорі виникнення множинності неможливе, адже кожна особа виступає в таких договорах як окрема сторона; 3) права та обов'язки сторін у двосторонніх договорах кореспондують та є взаємопротилежними, а у багатосторонніх договорах права та обов'язки сторін мають взаємний характер, оскільки спрямовані для досягнення спільної мети; 4) у двосторонніх договорах кожна із сторін має різну мету, а у багатосторонніх договорах сторони мають спільну мету, заради досягнення якої і укладають багатосторонній договір; 5) якщо у багатосторонніх дого-

ворах волевиявлення спрямовані в одному напрямі, то у двосторонніх – у зустрічному.

Багатосторонній договір та багатосторонній правочин. Відповідно до ч. 1 ст. 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочини поділяються на односторонні (дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами), дво- та багатосторонні (погоджена дія двох або більше сторін). Дво- та багатосторонні правочини є договорами [16]. Поділ правочинів на одно-, дво- та багатосторонні не варто плутати із класифікацією договорів на одно-, дво- та багатосторонні. Якщо поділ правочинів проводиться за кількістю волевиявлень сторін, то класифікація договорів здійснюється залежно від характеру розподілу прав та обов'язків між сторонами [9, 55–56].

Терміни багатосторонній договір та багатосторонній правочин досить часто вживаються як синоніми, проте необхідно встановити, чи дійсно вони є тотожними. Ч. 4 ст. 626 ЦК України визначає, що багатосторонній договір – це договір, який укладений більш як двома сторонами, а ч. 4 ст. 202 ЦК України передбачає, що багатосторонній правочин – це погоджена дія більше двох сторін [16]. Хоча кількісний критерій не є визначальним для кваліфікації певного договору як багатостороннього, проте лише у багатосторонніх договорах може брати участь більше як дві сторони (кожна особа, що укладає договір виступає як окрема сторона), а у одно- та двосторонніх договорах завжди є тільки дві сторони (кожна сторона договору може бути представлена декількома особами). Оскільки поділ правочинів на одно-, дво- та багатосторонні здійснюється за кількістю волевиявлень сторін, то саме наявність у правочині волевиявлень більше як двох сторін є основною ознакою, що дозволяє кваліфікувати його як багатосторонній правочин. Відповідно кожен багатосторонній правочин є багатостороннім

договором, адже лише багатосторонні договори можуть укладатись більше як двома сторонами.

Якщо кожен багатосторонній правочин є багатостороннім договором, виникає запитання, чи кожен багатосторонній договір є багатостороннім правочином. Багатосторонній договір може бути укладений і двома сторонами (особами), наприклад, як у проілюстрованому вище випадку договору простого товариства за участю двох сторін (осіб) А та Б. Такий договір простого товариства за юридичною природою буде багатостороннім договором, але двостороннім правочином, оскільки у ньому виражається волевиявлення лише двох сторін. Відповідно не кожен багатосторонній договір є багатостороннім правочином, а деякі багатосторонні договори (укладені двома сторонами (особами)) є двосторонніми правочинами.

Висновки. У науковій літературі на сьогодні можна виділити 6 концепцій щодо місця багатосторонніх договорів у системі цивільно-правових договорів: класичну, негативістську, дуалістичну, буквально, обмежувальну та новаторську. Найбільш прийнятною є новаторська концепція, відповідно до якої розмежування одно-, дво- та багатосторонніх договорів ґрунтується не лише на кількісній характеристиці сторін, що укладають відповідний договір, але й на специфіці мети та особливостях розподілу між сторонами прав та обов'язків.

Багатосторонні договори відрізняються від двосторонніх договорів кількістю сторін, що укладають договір (дві і більше), відсутністю множинності осіб на боці кожної із сторін, взаємним характером прав і обов'язків сторін, наявністю у сторін єдиної, спільної мети та спрямованістю волевиявлень. Кожен багатосторонній правочин є багатостороннім договором, проте не кожен багатосторонній договір є багатостороннім правочином. Деякі багатосторонні договори, зокрема ті, які укладені лише двома сторонами (особами), є двосторонніми правочинами.

Список літератури:

1. Блажівська О.Є. Договір про спільну діяльність : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.Є. Блажівська. – Львів, 2007. – 210 с.
2. Веретельник Л.К. Проблема систематизації договорів у цивільному праві [Електронний ресурс] / Л.К. Веретельник // Форум права. – 2011. – № 1. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11vlkucp.pdf>
3. Гражданское право в вопросах и ответах : учеб. пособие [Электронный ресурс] / [под ред. С.С. Алексеева]. – [2-е изд.]. – М.: Проспект, 2010. – 368 с. – Режим доступа : http://77urist.ru/gp_vvoprosax_otvetax/page102.html
4. Гражданское право : учебник : в 3 т. [Электронный ресурс] / Е.Н. Абрамова, Н.Н. Аверченко, Ю.В. Байгушева [и др.] ; [под ред. А.П. Сергеева]. – М.: ТК Велби, 2010. – 1008 с. – Режим доступа: <http://all-books.biz/pravo-grajdanskoe/vidyi-grajdansko-pravovyih.html>
5. Гражданское право : учеб. : в 3 т. / [под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого]. – Т. 2. – М.: ТК Велби, 2003. – 848 с.
6. Заїка Ю.О. Українське цивільне право : навч. посіб. / Ю.О. Заїка. – К.: Істина, 2005. – 312 с.
7. Кислицина О.В. Классификация гражданско-правовых договоров [Электронный ресурс] / О.В. Кислицина // Реальный голос : [информ. портал]. – Режим доступа: <http://www.real-voice.info/modules/myarticles/article.php?storyid=42>
8. Ламм Т.В. Общецелевой договор: понятие и сущность / Т.В. Ламм // Российский юридический журнал. – 2006. – № 2.
9. Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В.В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
10. Некрасова М.Е. Договор как теоретико-правовая категория : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / М.Е. Некрасова. – М., 2004. – 26 с.
11. Рузакова О.А. Гражданское право / О.А. Рузакова. – М.: Московская финансово-промышленная академия, 2004. – 422 с.
12. Савельев А.Б. Договор простого товарищества в российском гражданском праве / А.Б. Савельев ; [под ред. М.И. Брагинского] // Актуальные вопросы гражданского права. – М.: Статут, 1998.
13. Сурженко О.А. Права та обов'язки сторін у договорі: загальне й особливе [Електронний ресурс] / О.А. Сурженко // Юридичний радник. – 2007. – № 6(20). – Режим доступу: <http://yurradnik.com.ua/stride/ur/?m=archive&y=2007&mag=27&art=549>
14. Цивільне право України : навч. посібник / [Ю.В. Білоусов, С.В. Лозінська, С.Д. Русу та ін. ; за ред. Р.О. Стефанчука]. – К.: Прецедент, 2005. – 448 с.
15. Цивільне право України : Академічний курс : підруч. : у 2 т. / [за заг. ред. Я.М. Шевченко]. – Т. 1. Загальна частина. – К.: Ін Юре, 2004. – 520 с.
16. Цивільний кодекс України в редакції від 16 січня 2003 р. зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
17. Шаперенков К.В. Цивільно-правове регулювання договору простого товариства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / К.В. Шаперенков. – К., 2009. – 215 с.

РЕЗЮМЕ

Стаття посвящена дослідженню місця многостороннього договору в системі гражданско-правових договорів України. Осуществляется отмежевание многосторонних до-

говором от смежных понятий, в частности от двусторонних договоров и многосторонних сделок.

SUMMARY

The article deals with the research of the position of multilateral contracts in the system of civil-law contracts in Ukraine. The author dissociates multilateral contracts from related concepts, namely bilateral contracts and multilateral transactions.

*Рекомендовано кафедрою цивільного,
господарського права та процесу*

Подано 14.10.2011.